

4. Мотыйгуллина Ә.Р. Әдәби әсәрне өйрәнгәндә мәдәни аңлатмалар бирү алымнары һәм чаралары // Сохранение и развитие родных языков в условиях многонационального государства: проблемы и перспективы: Всероссийская научно-практическая конференция (Казань, 19-21 октября 2012 г.): Труды и материалы / Под общ. ред. Р.Р. Замалетдинова. - Казань: Отечество, 2012. - С. 184-187

5. Мещерикова М.И. Литература в таблицах и схемах. - М.: Рольф, 2000. - 224 с.

6. Рус телендә төп гомуми белем бирү оешмалары өчен татар әдәбиятыннан программа (татар телен өйрәнүче укучылар өчен). 5-9 нчы сыйныфлар. / Ә.Р. Мотыйгуллина, Р.Г. Ханнанов. - Казан: "Мәгариф-Вақыт" нәшр., 2015. - 67 б.

Насибуллова Г.Р.

Г.ИБРАҺИМОВ ИЖАТЫ ҺӘМ ТӘРЖЕМӘ

Казан (Идел буе) федераль университеты, Казан шәһәре

Татар әдәбият тарихында һәм үсешендә Галимжан Ибраһимовның үз урыны бар. Язучы һәм галимнең киң кырлы мирасы татар әдәбияты үсешенә нык тәэсир ясып. Әдәбият галиме Д.Ф. Заһидуллина аны хаклы рәвештә "XX гасыр башы татар әдәбиятын тудыручы" дип атый [1].

"Г. Ибраһимов үткән юл – татар халкының XX гасыр башларыннан алып утызынчы еллар ахырына кадәр, ягъни илдә революция булып, социализм жиңүенә тикле булган рухи үсеш юлы. Әдипнең тормышы һәм ижаты халыкның революцион көрәш тарихы, яңа тормыш төзү, социалистик культура формалашуы белән аерылгысыз бәйләнгән. Г. Ибраһимовның культура тарихындагы роле турында сүз барганда, барыннан да элек, аның матур әдәбият өлкәсендә тоткан урыны асуча зур һәм үзенчәлекле булуын әйтергә кирәк. Әдипнең ижат эволюциясе һәм татар әдәбиятында тоткан урыны турында фәнни хезмәтләр язылган, аның ижаты шактый жентекле тикшерелгән дияргә була. Һәм һаман да тикшерелеп тора, киләчәктә дә шулай булып. Чөнки зур талантлар, классик язучылар, бай ижатлар турында һәр чор, һәр буын үз сүзен әйтә, аңарга карата үзенең мөнәсәбәтен билгели. Мондый тарихи шәхесләр рәтенә керү үзе генә дә язучының олылыгын, үлемсезлеген күрсәтә. Г. Ибраһимов – энә шундый әдипләрдән" [2; 17]. Аның әсәрләре һәм катлаулы язмышына багышланган күп санлы мәкаләләр, тарихчылар, фәлсәфәчеләр, политологлар, әдәбият галимнәре тарафыннан күп хезмәтләр язылган. Шулай ук язучының образы әдәби һәм сынлы сәнгать әсәрләрендә мәңгелләштерелгән. Язучының исеме кайтару һәм халыкка житкерүдә академик Мансур Хәсәновның өлеше зур.

Аның татар һәм рус телендәге күпсанлы мәкаләләре, хезмәтләре "Ибраһимов фәне"нә нигез салды. Шулай ук язучының ижатын өйрәнүгә Г. Сәгъди, Ж. Вәлиди, Г. Нигъмәти, М. Гайнуллин, И. Нуруллин, О. Кадыров, Ф. Мусин, Ф. Галимуллин, Р. Ганиева, Ф. Бәширов, Д. Заһидуллина, Э. Галиева һ.б. әдәбият галимнәре зур өлеш кертә. Әлеге мәкаләдә без язучының әсәрләренең тәржемә тарихы һәм үзенчәлекләренә киңрәк тукталырбыз. Билгеле булганча, әдәби әсәрнең башка телгә тәржемәсе аерым мөстәкыйль хезмәт була алмый, ул оригинал белән янәшә яшәргә генә хокуклы. Шуңа күрә тәржемә әсәрне өйрәнгәндә оригиналны, язучының тулаем ижатын яхшы белү зарур.

Г. Ибраһимовның әсәрләре рус теленә 1920-1970 нче елларда тәржемә ителә. Беренчеләрдән булып, аның "Табигать балалары" хикәсе 1928 нче елда рус телендә яңгыраш ала. Әлеге хикәя "Советская страна" әдәби альманахында басылып чыга. 1931 нче елда басылган "Татар әдәбияты (революциягә кадәр)" жыентыгына "Табигать балалары" һәм "Карт ялчы" хикәяләренең русчага тәржемәләре кертелә. Алга таба Г. Ибраһимовның башка әсәрләре дә тәржемә ителә. Аларның кайчан һәм кем тарафыннан тәржемә ителгәнлекләрен түбәндәге исемлектә күрергә була: 1. "Тирән тамырлар" романы (тәржемәче – Г. Шәрипова, 1931); 2. "Казакъ кызы" романы (тәржемәче – Г. Шәрипова, 1934); 3. Хикәяләр. (тәржемәче Г. Каримова 1961); 4. "Безнең көннәр" романы (тәржемәче – Р. Фәйзова, 1962); 5. "Тирән тамырлар" романы (тәржемәче – Р. Фәйзова, 1962); 6. "Казакъ кызы" (тәржемәче – Р. Фәйзова, 1966); 7. "Яшь йөрәкләр" (тәржемәче – Р. Фәткуллина, 1980) һ.б.

Г. Ибраһимов кайбер әсәрләренең рус теленә тәржемәләре фәнни яктан өйрәнелгән. Мәсәлән, Хәйруллина Гөлнәз Сөйләйман кызы "Г. Ибраһимов әсәрләренең рус теленә тәржемәләре: поэтика һәм стиль" кандидатлык диссертациясендә язучының "Тирән тамырлар" романының тәржемәсен оригинал белән чагыштыра, Р. Фәйзова һәм Г. Шәрипова тарафыннан башкарылган тәржемәләргә чагыштырма планда өйрәнә, тискәре һәм уңай якларын ачыклай [3; 15]. Г. Ибраһимовның әлеге романының ике тәржемәсен чагыштырма анализ башкарган Г.С. Хәйруллина әсәрнең жанр һәм композицион, ритмик-стилистик, интонацион үзенчәлекләренең башка телдә сакланышы һәм бирелешенә игътибар итә.

Г. Шәрипова үз тәржемәсендә Г. Ибраһимов хикәяләренең динамиклыгын һәм жинелгән саклап калырга тырыша. Ләкин тәржемә процессында бик күп кыскартулар куллана. Тәржемәче кайбер аерым төшенчәләргә, гыйбарәләргә кыскарту белән генә чикләнми, ә тулы эпизодларны, хатта тулаем бүлеккә төшереп калдыра. Әлеге югалтулар оригинал текстның композиция төзелешен үзгәртүгә китерә. Галимә Г.С. Хәйруллина фикеренчә, тәржемәченең әлеге адымы аның әсәрнең

жанрын дөрес билгеләмәүдә, детектив буларак кабул итүдән килеп чыгарга мөмкин. Тәржемәче күп очракта эсәрнең төп сюжет линиясе – үтерүченә эзлүгә бәйле булмаган тасвираламаларны, вакыйгаларны кыскарткан. Күрәсең, Г. Шәрипова романны детектив эсәр буларак кабул иткән, эсәрнең төп мәгънәсен аңламаган. Шулай ук рус вариантында татар халкының үзенә генә хас булган төшенчәләр төшереп калдырылган. Нәтижәдә, оригинал эсәрнең милли үзенчәлегә жуелган. Г.С. Хәйруллина, Г. Шәрипова тәржемәсен “оригинал белән таныштыручы” дип атый. Галимә әлеге атамасын тәржемәченең автор стилиен саклап калмавы, ә бары тик эсәр белән рус телле укучыны таныштыруы белән дәлилли.

Г. Ибраһимовның “Тирән тамырлар” романының Р. Фәйзова тарафыннан башкарылган тәржемәсе оригинал текстның тулысынча, кыскартылуларсыз бирелдүе, тәржемәченең автор сүзенә игътибарлы булуы белән аерылып тора. Ләкин тәржемәдә күр очракта Р. Фәйзова, үзе дә автор хокукларын алып, кайбер күренешләрне дәвам итә. Шулай ук тәржемәче эсәрнең стилистик, ритмик-интонацион төзелешен төзәтсәргә тырышып, автор текстын танып булмаслык дәрәжәдә үзгәртә.

Р. Фәйзова “Тирән тамырлар” романын Г. Шәриповадан соңрак башкара. Галимә Г.С.Хәйруллина фикеренчә, бу вакыт совет әдәби тәржемә мәктәбе үсеш алган чор белән туры килә. Шуңа күрә Р. Фәйзованың тәржемә процессында жибәргән төгәлсәлекләр шул чор үзенчәлекләре белән, тәржемә мәктәбенең төп юнәлеше белән аңлатырга була.

Г. Ибраһимовның романы белән бер рәттән хикәяләре рус теленә тәржемә ителә. Мәсәлән, Роза Фаткуллина язучының “Карак мулла”, “Табигать балалары” хикәяләрен рус теленә тәржемә итә. Г. Ибраһимовның “Карак мулла” хикәясе теле тәржемә өчен шактый катлаулы. Анда гарәп-фарсы алынмалары, иске татар әдәби теленең катлаулы синтаксик конструкцияләре, диалекталь сүзләр күп кулланыла. Әлеге кыенлыктар тәржемә текстта лексик-семантик характердагы хаталар китереп чыгара. Галимә Г.С. Хәйруллина әлеге хаталар тәэсирендә һәм күпсанлы кыскартулар нәтижәсендә тәржемә текстта автор стилие бөтенләй сакланмаган дип саный.

Г. Ибраһимовның “Табигать балалары” хикәясе оригинал текстның мәгънәви үзенчәлекләрен рус телле текстта саклануы белән аерыла. Ләкин бу хикәядә тәржемәче күбрәк сүзгә-сүз тәржемә итә. Хикәядә язучының гыйбарәләрен калькалаштыру белән беррәттән, жөмләдәгә сүзләр төзелешен, татар теленең синтаксик төзелешен үзгәртмичә биру очрый. Тәржемә процессында Г. Ибраһимовның стилие, интонациясе сакланып калмаган.

Шул рәвешле, Г.Ибраһимов эсәрләренең тәржемәләрен күзәткәннән соң, без әлеге эсәрләрнең оригиналдан ерак булуын, чор, тәржемә фәне үсеше белән бәйле рәвештә тәржемәчеләрнең әлеге процессны башкарганда язучының стилие, интонациясен сакламавын, оригинал тексттан ераклашуларын күрдөк.

Әдәбият

1. <http://www.azatliq.org/a/28368286.html>
2. Хәсәнов М. Интернационализмның жанлы традицияләре. - Казан: Татар. кит. нәшр., 1980. - Б. 17.
3. Хайруллина Г.С. Переводы произведений Галимджана Ибрагимова на русский язык: поэтика и стиль: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.01.08 / Литературный ин-т им. А.М. Горького. - М., 2001. - 15 с.

Нигъмәтжанова А.Г.
ТАТАР МАТБУГАТЫНДА РЕКЛАМАНЫҢ УРЫНЫ

Казан шәһәре 58 нче мәктәп

Дөньяда, илебездә, республикабызда, авылда һәм шәһәрдә, сәясәттә һәм икътисадта, рухи һәм көндәлек тормышта көн саен яңадан-яңа вакыйгалар булып тора. Әнә шул яңалыкны тиз арада кешегә житкерү өчен реклама хезмәте ярдәмгә килә.

Тарихта билгеле булганча, беренче газета, журналлар үз эшләрен рекламадан башлаганнар, чөнки укучыларны жәлеп итәр өчен, үзләрен мактарга, күрсәтергә мәжбүр булганнар.

Хәзерге реклама үзенең тамырлары белән борынгы заманнарда барып тоташа. Татар рекламасының формалашуы һәм үсеше башка халыклар, бигрәк тә рус мәдәнияте йогынтысы астында барган.

Бүгенге көндә татар рекламасына игътибар арта. Шуңа да аны төрле юнәлешләрдә: тарихи яктан – үсеш-үзгәрешен, лингвистик аспекта – реклама текстларының телен, психологик аспекта – кешегә тәэсир итү көчен һәм башка үзенчәлекләрен фәнни нигездә өйрәнү ихтияжы туа. Хәзер инде теләсә нинди газетаны рекламадан башка күз алдына китереп булмый. Татарча реклама да журналистиканың бер жанры буларак формалашып килә: реклама бүген күләме ягыннан бүтән жанрлардан ким бирелми. Күп кеше газеталардагы рекламаны яңалык, хәбәр буларак кабул итә. Шулай итеп, газеталар жирле рекламаның беренчел чыганагы булып тора.

Кеше газетаны нәрсә сатылуны һәм жирле хакимияттә нинди яңалыклар барлыгын белү өчен укый. Рекламалар шуны көчлөп тагылган кебек кабул ителми. Жирле реклама укучыга нинди товар